

DİVANÜ LÜGAT-İT-TÜRK'TE GEÇEN ŞİİRLERDE EDEBÎ SANATLAR

* Halil ÇEÇEN ** Ramazan SARIÇİÇEK

Özet

Bu çalışmada Divanü Lügat-it-Türk'te geçen şiirlerdeki edebî sanatlar incelenmiştir. Bunun için önce adı geçen şiirler taranmış ve edebî sanatlara örnek olabilecekler tesbit edilmiştir. Daha sonra bu sanatlar, metinlerde bulabildiğimiz bütün örnekleriyle birlikte alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Sanatlar belirtilirken, sanatın anlaşılması için, gerekli görülen açıklamalar da yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divanü Lügat-it-Türk, Şiir, Edebi Sanatlar

Abstract

In this study, the literary arts in poetic texts written in Divanü Lügat-it-Türk, were examined. Therefore; at first, the texts mentioned were searched and those which can be examlary of literary arts were found out. Later, these arts detailed examples listed in order alphabetically, according to the names of the art, along all the examples we had found there. When the arts were stated, the necessary explanations were also made for better understanding of the relevant art.

Key words: Divanü Lügat-it-Türk, literary arts, Turkish, poetic text.

0. Giriş

Divanü Lügat-it-Türk (bundan sonra Divan) yalnızca bir sözlük değil; Türk dili, tarihi, edebiyatı ve folklorü için bir ansiklopedi, bir kültür hazinesidir. Eser bir el kitabı niteliği taşımaktadır. Ayrıca 11. yüzyıl Türk ülkeleri, boyları, âdet ve gelenekleri hakkında bilgi vermektedir. Kaşgarlı, sözlüğünde Türkçe kelimelerle ilgili şiir ve atasözleri örneklerini verir. Bu şiirler, anonimdir.

Şiirlerin bir kısmı heceyle bir kısmı da aruzla yazılmıştır. Çoğu savaşla

* Dr., Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

** Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

ilgili olan bu şiirlerde savaş sahneleri çok hareketli, akıcı bir dille anlatılır; savaş ve av sahnelerine yer verilir; baharın gelişi, tabiatın canlanışına ve bahar eğlencelerine yer verilir. Eserde yer yer aşk ve sevgi üzerine söylenmiş şiirler de bulunmaktadır.

Divan'daki şiirlerin, hece ile yazılanları dörtlük, aruzla yazılanları ise beyitler halindedir. Ancak aruzla yazıldığı halde dörtlük şeklinde olan şiirler de vardır. Bu da, İslâmî edebiyata geçişte, millî nazım şeklinin hemen bırakılmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

1. Edebî Sanatlar

Söz, ilk insanla başlar. Önceleri sadece düşünceyi ifade etmek için yeterli olan dil, sade ve basittir. Ancak zaman içerisinde işlenip estetik güzellik de kazanarak daha etkileyici bir hal alır. Bu da söyleyişe sanatlı bir ifade katar.

Dünya dilleri arasında ayrı bir yeri olan Türk dili de Divan'a gelinceye kadar asırlarca işlenmiş, gittikçe sanat değeri kazanmıştır. Bunu Divan'dan önce, Orhun Kitabeleri'nden anlıyoruz. Ondaki bir kaç asır sonra kaleme alınan Divan'daki parçalarda ise bu özelliklerin olmaması düşünülemez. İşte biz de bu çalışmamızda adı geçen eserdeki şiirlerde bulunan edebî sanatları tespit etmeye çalıştık.

Bizde, sanatlı söyleyiş denince daha çok Klasik Dönem yani Divan Şiiri dönemi akla gelir. Halbuki, heceyle söylenen halk şiirinde de sanatlı söyleyişler bulunmaktadır. Dolayısıyla Divan'da heceyle söylenmiş şiirlerde de bu durumu görmekteyiz. Hatta, eserdeki heceyle yazılan şiirler aruzla yazılanlara nazaran daha lirik, coşkulu, akıcı ve edebîdir. Yani Divan'da sanat değeri taşıyan şiirler daha çok heceyle yazılanlardır. Aruzla yazılanlar ise kurudur. Bunun sebebi de, bu eserlerin öğretici nitelik taşımasındandır. Zira, bu dönemde yazılan şiirlerin hikemî tarzda olması da bunun bir kanıtıdır. Yeni yeni alışılmaya çalışılan aruza ve klasik tarza ayak uydurmadaki acemilikler de buna sebep olarak gösterilebilir. Divan'da yer yer aruzla ve beyitler halinde olan âşıkane şiirlere de rastlanmakla birlikte bu şiirlerde de aynı kuruluk vardır.

Bu çalışmadaki örnek şiirler ve tercümeler, Talat Tekin'in "XI. Yüzyıl Türk Şiiri" (1984) adlı çalışmasından alınmıştır. Bu eserde yazar, Divan'da geçen dağınık haldeki şiir parçalarından aynı şiirin parçası olduğunu tahmin ettiklerini bir araya getirmiştir. Biz de bu çalışmamızda adı geçen kitaptaki bu tasnifi esas aldık. Ayrıca bu şiirlerin gerek eserin aslındaki gerekse tercümesindeki yerlerini belirttik. Bu bilgileri de edebî sanatlara örnek seçilen şiirlerin hemen arkasından parantez içerisinde gösterdik. Buna göre, arka arkaya verilen rakamlardan birincisi Divan'ın Kültür Bakanlığınca yapılan tıpkı basımındaki (1990) varak numarasını, ikincisi Besim Atalay tercümesi (1985-1986)'ndeki cilt ve sayfa numarasını, üçüncü rakam Talat Tekin'in kitabındaki

şiiirlerin sayfa numaralarını, son rakam ise mısra numarasını göstermektedir. Edebî sanatlar, alfabetik sıraya göre şöyledir:

1.1. Cinâs: Aralarında söyleyiş veya yazılış benzerliği olan, anlamları ayrı, iki veya daha çok sözü bir arada kullanma sanatıdır.

Halk şiirinde de önemli bir yeri olan cinas, Divan'daki şiirlerde en çok kullanılan sanatlardandır. Özellikle kafiyelerde cinas bolca kullanılmıştır.

Cinas, tam ve eksik olmak üzere ikiye ayrılır. Divan'da her iki şekline de rastlanmaktadır.

1.1.1. Tam Cinâs: Yazılış ve okunuşları aynı, anlamları farklı olan kelimelerle yapılan cinastır.

Kurt kuş kamug **tirildi**

Erkek tişi **tirildi** (DLT: 223b, BA: III.5)

“Bahar geldi, kurtlar kuşlar hep dirildi; erkekler ve dişiler toplandılar.” (TT: 111/13-14)

Çakıldı kızıl **ot**

Köyürdi ürüt **ot** (DLT: 167b, BA: II.133)

“(Tırnaklarından) kızıl kıvılcımlar çıktı (ve) kuru otlar yandı. (T T : 127/2-3)

Kelse kişi atma angar örter **küle**

Bakkıl angar edgülekün agzın **küle** (DLT: 39a, BA: I.129)

“Senin yanına bir kimse gelirse sakın ona yanar kül atma; ona iyilikle ve gülümseyerek bak.” (TT: 132/3-4)

Ögreyüki mundag **ok**

Munda adın tıldag **ok**

Atsa ajun ugrap **ok** (DLT: 45b, BA: I.160)

“(Feleğin) âdeti böyledir işte! Bundan başka da bahanedir zaten, (felek bir kere) niyet edip ok atarsa dağların başı (bile) kertilir.” (TT: 8/13-15)

Mende bulnur sewinç oti kadgu **atar**

Karşı körüp sagdıç anı uçmak **atar** (DLT: 304a, BA: III.374)

“Sevincin ilacı bende bulunur; (bu ilaç) kaygıyı ve kederi giderir. (Yaptır-dığım) köşk(ü) gören dost ona ‘cennet’ adını verir.” (TT: 118/1-2)

Eren ıdıp **söke turdı**

Başı boynın **söke turdı** (DLT: 274a, BA: III.230)

“(Bir takım) adamlar gönderdi; (bunlar) diz çöküp oturdular. Başlarındaki adam (bunların) boyunlarına (vuruyor) ve söğüp duruyordu.” (TT: 22/37-38)

1.1.2. Cinâs-i Nâkıs (Eksik cinas): Cinaslı kelimelerden birinde bir sesin fazla bulunmasıdır.

1.1.2.1. Cinâs-i mutarraf: Cinaslı kelimelerden birinin başında bir sesin fazla olmasıdır.

İsiz ajuñ **kaldı mu**

Ödlek öçin **aldı mu** (DLT: 17a, BA: I.41, TT: 8/2-3)

Alsıkar ögin anı(n)g **sözinge**

Ming kişi yulğı bolup **özinge**

Birgeler özin anı(n)g **közinge** (DLT: 64b, BA: I.243, TT: 92/2-3-4)

Yağı ôtın **öçürgen**

Toydın anı **köçürgen** (DLT: 130b, BA: I.522, TT: 14./9-10)

Kişi işin **elikledi**

Erin atın **belikledi** (DLT: 78a, BA: I.307, TT: 22/26-27)

Beçkem urup **atlaka**

Uygurdakı **Tatlaka** (DLT: 122a, BA: I.483, TT: 26/5-6)

Bardıng nelük **aymading**

Kirü körüp **kaymading** (DLT: 277a, BA: III.245, TT: 65/5-6)

Yıglab udu **artadım**

Bağrım başın **kartadım** (DLT: 70a, BA: I.272, TT: 78/9-10)

Yelwin anı(n)g **közi**

Yelkin anı(n)g **özi**(DLT: 229b, BA: III.33, TT: 86/9-10)

Körmedip ogrı **tuzak**

İgledim andın **uzak**

Emlegil emdi **tuzak** (DLT: 96a, BA: I.380, TT: 94/2-3-4)

Etil suwı **aka turur**

Kaya tüpi **kaka turur** (DLT: 25a, BA: I.73, TT: 114/1-2)

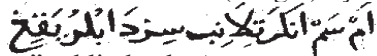
Birdim sanga **kalıng**

Emdi munı **alıng** (DLT: 304a, BA: III.372, TT: 122/1-2)

Em sem angar¹ tilenip sizde bulur yakıg (DLT: 103a, BA: I.407, TT: 125/6)

Kelse üme tüşürgil tınsın anı(n)g **arukluk**

Arpa saman yagutgıl bulsın atı **yarukluk** (DLT: 212a, BA: II.316, TT: 132/5-6)

¹ “Angar” kelimesi Talat Tekin’de “(köngül)” şeklinde parantez içinde gösterilmiştir. Oysa orijinal metinde şeklinde geçmekte olup Besim Atalay tarafından da “angar” şeklinde okunmuştur.

Tün kün tapun tengrike **boynamagıl**
Korkup angar eymenü **oynamagıl** (DLT: 305a, BA: III.377, TT: 154/1-2)

1.1.2.2. Cinâs-ı Lâhik (Mütekârib): Cinaslı kelimelerden birinde diğeri-
ne gore değışik bir sesin bulunmasıdır. Değışik olan ses başta, ortada ve sonda
olabilir.

Begin özin **ogurladı**
Yarag bilip **ugurladı** (DLT: 76b, BA: I.300, TT: 20/1-2)

Eligim arıg kırçatur ok **başakı**
Ünmiş ulug tergek üze köp **kaşakı** (DLT: 214b, BA: II.328,
TT: 71/1-2)

Toydın anı **köçürgen**
İşler üzüp **keçürgen** (DLT: 130b, BA: I.522, TT: 14/10-
11)

Turgan ulug **ışlaka**
Tirgi urup **aşlaka** (DLT: 147b, BA: II.53, TT: 14/13-14)

Kendler üze **çiktımız**
Furhan ewin **yiktımız** (DLT: 87a, BA: I.343, TT: 26/18-19)

Budraç kanın **irtelim**
Basımıl begin **örtelim** (DLT: 300b, BA: III.355, TT: 36/6-7)
Apang kolsam udu **barıp**
Tutar erdim süsin **tarıp**
Bulun kılıp başı **yarıp** (DLT: 101a, BA: I.399, TT: 50/9-1 1)

Todgurmadı **ıtımını**
Torgurgalır **atımını** (DLT: 178a, BA: II.177, TT: 62/9-10)

Kirü körüp **kaymadıng**
Köngül berü **yaymadıng** (DLT: 277a, BA: III.245, TT: 65/6-7)

Akturur közüm **yulak**
Tuşlanur ördek **yugak** (DLT: 59b, BA: I.222, TT: 94/7-8)

Tünle bile **köçelim**
Yamar suwın **keçelim** (DLT: 133b, BA: II.5, TT: 36/1-2)

İl törü **yetilsün**
Toklı böri **yitilsün** (DLT: 33b, BA: I.106, TT: 76/1-2)

Avlab meni **koymangız**
Ayık ayıp **kaymangız** (DLT: 145a, BA: II.45, TT: 78/5-6)

Awlalur **özüm** anı(n)g **tûzınga**
Emlelür **közüm** anı(n)g **tôzınga** (DLT: 75b, BA: I.296, TT: 92/1-2)

Alın töpü **yaşardı**

Urut otın **yaşurdu** (DLT: 154b, BA: II.79, TT: 100/45- 46)

Bilge böğü **yunçıdı**

Ajun anı **yançıdı** (DLT: 289a, BA: III.303, TT: 10/37)

1.2. Hüsn-i Ta'lil: Bir olayın meydana gelişini, hayalî ve güzel bir sebebe bağlamaktır.

Aydı sening udu

Emgek telim ıdu

Yumşar katıg ödi

Könglüm sanga yügrük (DLT: 34b, BA: I.110)

“(Sevgilinin hayali bana dedi(ki): Senin ardın sıra (gebelemek için) çok zahmet ve sıkıntı çektim. Sarp ve yalçın dağlar, dereler yumuşadı (ve bana yol verdiler. Çünkü) gönlüm sana yürük (olmuştu)” . (TT: 86/5)

Tumlıg kelip kapsadı

Kutlug yâyıg tepsedi

Karlap ajun yapsadı

Et yin üşüp emrişür (DLT: 117a, BA: I.463)

“Soğuklar gelip bastırdı (ve her yeri) kapladı. Kış mübarek yaz (mevsimine) haset etti (onu kıskandı). Kar yağdırdı ve (bütün) dünyayı karla örtmek istedi, (insanların) vücutları üşüyor ve (soğuktan) titreşiyor.” (TT: 100/57-60)

Tamga suwı taşra çıkıp tagıg öter

Artuçları tegre ünüp tizgin yeter (DLT: 107b, BA: I.427)

“Irmak suları (yataklarından) taşarak dağları aşar. Çevrelerinde yetişen ardıç ağaçları (taşkınlık etmesinler diye âdeta onları) dizginler.” (TT: 118/7-8)

1.3. İrsâl-i Mesel: Bir fikri anlatırken, karşıdakini inandırmak ve o fikri pekiştirmek için konuyu bir atasözü veya vecize ile aydınlatmaktır.

Koldaş bile yaraşgıl karşıp adın üdürme

Bek tut yavaş takagu süwlin yazın ederme (DLT: 225a, BA: III.11)

“Arkadaşlarıyla iyi geçin, (onlara) karşı çıkıp başkalarını arkadaş seçme. (Evindeki) yumuşak huylu tavuğu iyi gözet; (onu bırakıp) kırlarda sülin arama!” (TT: 134./3-4)

Beyitin ikinci mısrası “Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olma!” atasözüyle aynı anlamdadır. Ayrıca Divan'da, aynı anlamda ‘Yazıdaki suwlin eder geli evdeki takagu içginma’ (Atalay 1986: III: 447) (Kırdaki sülünü ararken evdeki tavuğu kaçırma) sözü de vardır.

Tegme iwet ışka körüp turgıl ele

Çakmak çakıp iwse kalı udnur yula (DLT: 228a, BA: III.25)

“Hiç bir işe acele ile girişme, (önce) bir düşün ve yavaş ol; (Nitekim, insan) çakmak çakarken acele ederse kandil söner” (TT: 132/5-6)

İkinci mısra “acele işe şeytan karışır” atasözü ile aynı anlamdadır.

1.4. İstiâre: Teşbîh'in iki temel unsuru olan *benzeyen* ve *kendisine benzetilen*'den birisiyle yapılan benzetme sanatıdır.

1.4.1. Açık İstiâre: Teşbîh unsurlarından yalnızca *kendisine benzetilenle* yapılan istiarelerdir.

Sattı meni(n)g **ayımı** (DLT: 237b, BA: III.71)
“Benim ay (yüzlü köle)mi sattı.” (TT: 62/16)

Bardı **közüm yarukı**
Aldı **özüm konukı** (DLT: 18a, BA: I.46)

“Gözümün nuru bırakıp gitti, bedenimin konuğunu (canımı) götürdü” (TT: 82/9)

Kim ayıp iştür kulak
Ay ewi **artuç** butak (DLT: 95a, BA: I.377)

“Ay halesinin ardıç ağacı (üzerinde olduğunu) kim söylemiş, (ve bunu) hangi kulak işitmiştir.” (TT: 94/1-2)

Kanı akıp yoşuldu
Kapı kamug teşildi
Ölüg bile koşuldu
Tugmuş **küni** uş batar (DLT: 166b, BA: II.128)

“(Adamın) kanı akıp boşaldı. (Sanki içinde kanlarının bulunduğu vücut) kabı delik deşik oldu. (Şimdi o) ölüm ile beraber oldu; doğmuş olan güneşi işte batıyor (artık).” (TT: 40/25)

Yağmur kipi **kân** saçar (DLT: 70a, BA: I.272)
“(Gözlerim) yağmur gibi kan saçıyor.” (TT: 78./12)

Yaylır anı(n)g **artuçı** burnı takı kıwal (DLT: 104b, BA: I.412)
“Ardıç salına salına yürüyor; burnu (da) biçimli ve çok düzgün.” (TT: 92/2)

Tutçı yagar **bulıtı** altun tamar arıg
Aksa anıng **akımı** kandı meni(n)g kanıg (DLT: 95a, BA: I.376)

“(Onun ihsan) bulutu durmadan (hediyeler) yağdırır; (ondan adetâ) halis altın damlar. Onun (ihsan) seli (bana doğru da) akarsa sevincim (sonsuz olur) ve muradıma ermiş (olurum).” (TT: 125/3-4)

Akturur közüm **yulak** (DLT: 59b, BA: I.122)
“Gözlerim pınar (gibi yaş) akıtıyor.” (TT: 94/7-8)

1.4.2. Kapalı İstiâre: Teşbîh unsurlarından yalnızca *benzeyenle* yapılan istiarelerdir.

Alplar başın ol yuwar (DLT: 308a, BA: III.393)
“Yiğitlerin başını yuvarlıyor.” (TT: 45/4)

Bulnadı meni karak (DLT: 228b, BA: III.29)
“Gözleri beni avlayıp tutsak etti (ve yolumdan alıkoydu).” (TT: 94./6)

Balçık balık yugrulur (DLT: 65a, BA: I.248)

“(Kışın her taraf) çarçamur (içinde) yoğrulur.” (TT: 104/17)

1.5. İstifham: Sözü, cevap almak amacıyla değil, daha çok dikkat çekmek, duygu ve düşüncüyü vurgulamak pekiştirmek amacıyla soru şeklinde söyleme sanatıdır.

Yağı erür yalngukung nengi tawar

Bilig eri yağısın **nelik sewer** (DLT: 306b, BA: III.385)

“Mal mülk insanın düşmanıdır.Akıllı, bilgili kişi düşmanını nasıl sever?” (TT: 142/9-10)

Alp Er Tonga **öldi mü**

İsiz ajun **kaldı mu**

Ödleğ için **aldı mu** (DLT: 17a, BA: I.41)

“Alp Er Tonga öldü mü? Kötü dünya kaldı mı? Felek öcünü aldı mı?” (TT: 8/1-3)

Emdi meni **kim tutar** (DLT: 38a, BA: I.125)

“(Savaşırken) şimdi beni kim tutacak?” (TT: 40/4)

Kim ayıp iştür kulag

Ay ewi artuç butak (DLT: 95a, BA: I.377)

“Ay hâlesinin ardıç ağacı (üzerinde olduğunu) kim söylemiş (ve bunu hangi) kulak işitmiştir?” (TT: 94/1)

Atsa okın kezgerip **kim** toranı yığdaç (DLT: 244b, BA: III.106)

“Okunu gezleyip atarsa kalkanı kim (tutup ona) engel olabilir?(felek) Niyetlenip bir dağı hedef alsa, (dağın) vadileri ve dereleri paramparça olur.” (TT: 154/1)

Kaçsa **kalı** kurtulur (DLT: 192a, BA: II.234)

“Kaçsa (bile bu tuzaktan) nasıl kurtulur?” (TT: 8/8)

Kançuk kaçır ol tutar (DLT: 53b, BA: I.194)

“Şimdi onların başbuğu benden nasıl kaçır?” (TT: 42/36)

Andag süke **kim** yeter (DLT: 202b, BA: II.274)

“Böyle bir askere kim karşı koyabilir?” (TT: 42/52)

Andag erik **kim** utar (DLT: 55a, BA: I.200)

“Böyle bir adamı (benden başka) kim yenebilir ki?” (TT: 42/56)

Kanda erinç kanıkı (DLT: 18a, BA: I.46/)

“Acaba (şimdi) o nerededir?” (TT: 82/11)

Bizni tapa **nelük**

Keçting yazı kerig

Kırlar ediz bedük (DLT: 30a, BA: I.93-94)

“Bizim taraflara nasıl (gelebildin)? Geniş ovaları nasıl geçebildin? Yüksek ve büyük tepeleri nasıl (aşabildin)?” (TT: 86/2-4)

1.6. İştikak: Aynı kökten türemiş iki veya daha fazla kelimeyi bir dize, beyit veya dörtlük içinde kullanmaktır.

Yuwga **suwun suwalma** (DLT: 239b, BA: III.80)

“İnce(cik) su ile sulanma!” (TT: 62/23)

Çakmak çakıp iwse kalı udnur yula (DLT: 228a, BA: III.25)

“(Nitekim, insan) çakmak çakarken acele ederse kandil söner” (TT: 132/6)

Aktı akın möngreşü (DLT: 309a, BA: III.398)

“Ve seller şarıldayarak aktı” (TT: 98/6)

Tügsin tügün tügüldi (DLT: 204b, BA: II.285)

“(Tomurcuklar) Birer düğüm gibi bağlandılar” (TT: 100/35)

Yaşın atıp yaşnadı (DLT: 62b, BA: I.235)

“Gök gürlüyüp şimşek çaktı” (TT: 98/9)

Aygıl sizing **tapugçı** ötnür yangı **tapug** (DLT: 95a, BA: I.376)

“Ve de ki “Hizmetkârınız (sizden) yeni hizmetler rica ediyor” (TT: 125/2)

tapugçı: hizmetkar, **tapug:** hizmet

Aksa aning akını kandı meni(n)g **kanıg** (DLT: 95a, BA: I.376)

“Onun ihsan seli (bana doğru da) akarsa sevincim (sonsuz olur) ve muradıma ermiş (olurum).” (TT: 125/4)

Boyda ulug **bilge** bolup **bilging** ula (DLT: 19a, BA: I.51)

“(öyle ki) halk içinde büyük bilge olasın ve bilgini herkese yayasın” (TT: 132/2)

1.7. Kinâye: Gerçek ve mecâzi anlamları olan bir sözü, benzetme amacı gütmeyen ve engelleyici bir ipucu olmaksızın mecâzî anlamda kullanma sanatıdır.

Ölüm körüp yüzi agdı (DLT: 294a, BA: III.327)

“Ölümü görünce yüzü değişti.” (TT: 22/32)

Boynın anı(n)g kadırdım (DLT: 93b, BA: I.370)

“Onların boyunlarını eğdirdim.” (TT: 40/10)

Ölüm otın içürdüm

İçti bolup yüz turı (DLT: 18a, BA: I.47)

“Ölüm ilacını içirdim, içti ve yüz(ü) buruştu.” (TT: 47/3-4)

Eren körüp başı tıgdı (DLT: 155b, BA: II.83)

“Adamlarımı görüp başlarını eğdiler.” (TT: 50/8)
Tawarınğı saçmadıng (DLT: 26b, BA: I.79)

“(Niçin) malını saçmadın?” (TT: 47/7)
Ağdı kızıl bayrak (DLT: 263a, BA: III.183)

“Kızıl bayrak yükseldi.” (TT: 56/1)
Endik kişi tetilsün
İl törü yetilsün
Toklı böri yitilsün
Kadgu yeme sawılsun (DLT: 32b, BA: I.106)

“(Kılıcımızla kaygıyı açalım, ta ki) ahmak ayılsın, il barışa kavuşsun, kuzu kurtla beraber yürüsün, bizden keder gitsin.” (TT: 76/1-2)

Bardı sanga yek utru tutup bal
Barçın kedipen telü yuwga bolup kal (DLT: 257a, BA: III.156)

“Şeytan bal tutarak sana geldi; (sen) ipekler giyerek (şeytana uydun) deli (ve akli) kıt (olarak) kal.” (TT: 154/1-2)

Ewin barkın satıgsadı (DLT: 295b, BA: III.333)

“(O) evini barkını satıp savmak istedi.” (TT: 22/41)

Ertiş suwı Yimeki
Sıdgap tutar bileki (DLT: 82a, BA: I.325)

“Ertiş suyunun Yemek'leri (savaşmak için) bileklerini sıvadılar.” (TT: 32/5-6)

Tükel yağı tozı togdı (DLT: 115a, BA: I.455)

“Düşmanın (ayak) tozları yükseldi.” (TT: 50/4)

Yaşnat kılıç başını üze kakkıl yara (DLT: 221a, BA: II.356)

“Kılıcını (düşmanın) başı üzerinde parıldat (ve öyle) vur (ki) başı yarılsın.” (TT: 59/1)

Ograk eri tıgrak
Yimi anı(n)g oğlak
Süti üze sagrak
Yiri takı aglak (DLT: 118a, BA: I.468)

“Ograk adamları gürbüz ve yiğit(tir). Yedikleri oğlak(tır). Süt kabının üzerinde bir tas bulunur” (TT: 122/1-4)

Koldaş bile yaraşgıl karşıp adın üdürme
Bek tut yawaş takagu süwlin yazın edirme (DLT: 225a, BA: III.11)

“Arkadaşlarınla iyi geçin, (onlara) karşı çıkıp başkalarını (arkadaş) seçme. (Evindeki) yumuşak huylu tavuğu iyi gözet; (onu bırakıp) kırlarda sülin arama.” (TT: 134/3-4)

Kelse kişi atma angar örter küle
Bakkıl angar edgülükün agzın küle (DLT: 39a, BA: I.129)

“(Yanına) bir kimse gelirse (sakın) ona yanar kül atma; ona iyilikle ve gülümseyerek bak.” (TT: 132/3-4)

Ne(n)gin tutar begleyü özi yimes (DLT: 126a, BA: I.504)

“(İnsanlar, mallarını) sımsıkı tutuyor, kendileri (bile) yemiyor.” (TT: 150/9)

Tün kün tapun tengrike boynamagıl
Korkup angar eymenü oynamagıl (DLT: 305a, BA: III. 277)

“Gece ve gündüz Tanrı’ya tapın, isyankar olma. Ondandır kork ve çekin, oyun ve eglenceye dalma.” (TT: 154/1-2)

Telindi biligim (DLT: 171a, BA: 248)

“Bilgim (kaynağı) delindi.” (TT: 158/15)

Yay kış bile karıştı
Erdem yasın kurıştı (DLT: 159a, BA: II.97/)

“Yaz kış ile karşılaştı (ve karşılıklı olarak) hüner yaylarını kurdular.” (TT: 104/13-14)

1.8. Leff ü Neşr: Bir beyitte, birinci dizede en az iki şeyi söyleyip, ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşılıkları verme sanatıdır.

Kizlep tutar sewüglüg adrış küni **belgürer**

Başlıg **közüg yapsama** yaşı anı(n)g **sawrukar** (DLT: 177a, BA: II.172)

“Sevgiyi **gizli tutar**, ayrılık günü **belirir**;
Yaralı **gözleri kapatma**, onun yaşları etrafa **saçılır**” (TT: 92/1)

Bulmuş nengig **sewer** sen **akrun** angar **sewingil**

Barmış nengig **sakınma azrak** angar **öküngil** (DLT: 301b, BA: III.360)

“Eldeki mala sevinirsin, ona az sevin
Giden mala acıma, ona çok pişman olma” (TT: 134/7-8)

Közüm yaşın yamladı
Bağrım başın emledi (DLT: 240a, BA: III.84)

“Gözümün yaşını sildi
Bağrımın yarasını tedavi etti.” (TT: 78/14-15)

Senden kaçır **sundılaç**
Mende tınar **kargılaç** (DLT: 262a, BA: III.178/)

“Çayır kuşları senden kaçır;
Kırlangıçlar bende rahat ve huzura kavuşur.” (TT: 104/25-26)

1.9. Mecâz-ı Mürsel: Benzetme gayesi güdülmeden yapılan mecâzdır. Bu tür benzetmelerde ilgi, “parça-bütün, neden-sonuç, özel-genel, vb.” ilgilidir.

Bilge böğü yunçıldı
Ajun anı yançıldı (DLT: 289a, BA: III.303)

“*Bilgili ve akıllı (olanların hali) kötüleşti; dünya onları ezip çiğnedi.*”
(TT: 10/37)

Ulug tengri agırladı
Anın kut kıw tozu togdı (DLT: 76b, BA: I.301)

“*Ulu Tanrı (ona yardım etti ve onu zaferle) ödüllendirdi, böylece (onun) devlet ve bahtının tozu (göklere) yükseldi.*” (TT: 20/3-4)

Ölüm anı konukladı
Ağız içre agu sagdı (DLT: 296b, BA: III.339)

“(Böylece) ölüm onları konuklamış oldu ve ağızlarının içine zehir akıttı.”
(TT: 20/7-8)

Emdi tişim kamaştı (DLT: 162a, BA: II.110)

“(Bu yüzden) şimdi dişlerim kamaştı” (TT: 62/7)

1.10. Mübâlağa: Bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla bir şeyi abartarak pek çok, ya da pek az gösterme sanatına denir.

Atsa ajun uğrap ok
Taglar başı kertilür (DLT: 45b, BA: I.160)

“*Felek (bir kere) niyet edip (de) ok atarsa, dağların başı (bile) kertilir.*”
(TT: 8/15-16)

Akturur közüm yulak
Tuşlanur ördek yugak (DLT: 59b, BA: I.222)

“*Gözlerim pınar (gibi yaş) akıtıyor, (öyle ki orada) ördekler ve su kuşları toplanıyor.*”(TT: 94/7-8)

Akar közüm uş tengiz
Tegre yöre kuş uçar (DLT: 145a, BA: II.45)

“*Gözlerim deniz gibi akıyor işte. (öyleki) çevresinde kuşlar uçuyor!*” (TT: 78/7-8)

Tün kün turup yıglayu
Yaşım meni(n)g sawrulur (DLT: 191b, BA: II.232)

“*Gece gündüz ağlayıp durduğumdan gözyaşlarım (etrafa) savruluyor.*”
(TT: 94/5-6) **1.11. Tarsi’:** Şiirde mısralardaki kelimelerin sayı, vezin ve kafiye bakımından birbirine denk getirilmesi sanatıdır.

Awlalur özüm anı(n)g tûzinga
Emlelür közüm anı(n)g tôzinga (DLT: 75b, BA: I.296, TT: 92/1-2)

Bısrılır yakrı kıyak
Toşgurur yogrı çanak (DLT: 229b, BA: III.32, TT: 122/3)

Sedremiş ulgun koyak
Sermemiş süttten kayak (DLT: 259b, BA: III.167, TT: 122/1-2)

Usıtgan kuyaş kapsadı
Umunçlug adaş tepsedi (DLT: 44b, BA: I.155, TT: 53/5)

1.12. Tecâhül-i Ârif: Bilinen bir gerçeği bir nükteye dayanarak bilmezlik-ten gelme sanatıdır.

Aydım angar sewük
Bizni tapa nelük
Keçting yazı kerig
Kırlar ediz bedük (DLT: 30a, BA: I. 93-94)

“Ona dedim (ki): (Ey) sevgili! Bizim tarafa nasıl (gelebildin)? Geniş ovaları nasıl geçebildin? Yüksek ve büyük tepeleri nasıl (aşabildin)? (TT: 86/1-4)

Aydı sening udu
Emgek telim ıdu
Yumışar katıg ödi
Könglüm sanga yügrük (DLT: 34b, BA: I.110)

(Sevgilinin hayali bana) dedi(ki): Senin ardın sıra (gebebilmek için) çok zahmet ve sıkıntı çektim. Sarp ve yalçın dağlar, dereler yumuşadı (ve bana yol verdiler. (Çünkü) gönlüm sana (bir an önce varmak için) yürük (olmuştu).” (TT: 86/5-8)

1.13. Tekrir: Sözü pekiştirmek amacıyla, anlam yoğunluğu taşıyan kelime ya da kelime öbeklerini arka arkaya tekrarlama sanatıdır.

Koygaşup yatsa **anı(n)g** yüzinge
Alsıkar ögin **anı(n)g** sözinge
Ming kişi yulğı bolup özinge
Birgeler özin **anı(n)g** közinge (DLT: 64b, BA: I.243, TT: 92/1-4)
Buç buç öter semürgük (DLT206a, BAII.290, TT: 114/1)

1.14. Tenâsüp: Aralarında anlam bakımından ilgi bulunan iki veya daha fazla kelimeyi tezat oluşturmayacak şekilde bir arada kullanma sanatıdır.

Kut(ıg) kuwıg birse idim kulınga
Künde **işi yügsepen yok(k)ar agar** (DLT81a, BA: I.320)

“Tanrım (bir) kuluna talih ve şans verirse, onun işleri her gün iyiye gider.” (TT: 142/1-2)

Ardı seni kız **bodı** anı(n)g tal
Yaylır anı(n)g **artuçı burnı** takı kıwal (DLT: 104.b, BA: I.412)

“Güzel cariye çekiciliğiyle seni aldattı; çünkü onun vücudu fidan (gibi). Ardıç vücudu (ile) salına salına yürüyor; burnu (da) biçimli ve düzgün.” (TT: 92/1-2)

Üdig oti tutunup
Öpke yürek kagrulur (DLT: 170a, BA: II.144)

“Aşk ateşi tutuşunca, ciğer ve yürek kavrulur.” (TT 94/3-47)

Korday kugu anda uçup yumgın öter
Kuzgun yangan sayrap anın üni büter (DLT: 276a, BA: III.240)

“Orada pelikanlarla kuğular uçuşur, hepsi ötüşürler; kuzgunlar ve alakar-galar (öylesine ötüşürler ki), sesleri kısılır.” (TT: 118/3-4)

Tutçı yağar bulıtı altun tamar arıg
Aksa anıng akını kandı meni(n)g kanıg (DLT: 95a, BA: I.376)

“(Onun ihsan) bulutu durmadan (hediyeler) yağdırır; (ondan adetâ) halis altın damlar. Onun (ihsan) seli (bana doğru da) akarsa sevincim (sonsuz olur) ve muradıma ermiş (olurum).” (TT: 125/3-4)

Sende kopar çadanlar
Kudgu singek yılanlar (DLT: 303a, BA: III.367)

“(Yılanlar ve) çıyanlar (hep) senin zamanında ortaya çıkar; kara ve (ve sivri) sinekler, yılanlar (ve diğer haşerat da öyle).” (TT: 104/9-10)

Bolsa kiming altun kümüş irle iter
Anda bolub tengrigerü tapgin öter (DLT: 278a, BA: III.251)

“Kimin altınları ve gümüşleri olursa (o kimse kendine) bir yurt edinir; oraya yerleşir ve (yüce) Tanrı ‘ya olan ibadetlerini eda eder.” (TT: 118/9-10)

Arpa saman yagutkıl bulsın atı yarukluk (DLT: 212a, BA: II.316)
“Arpa ve saman (da) getir (ki) atının da yüzü gülsün.” (TT: 132/6)

1.15. Teşbih: Aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan iki şeyden benzerlik bakımından güçsüz olanı nitelikçe daha üstün olana benzetmektir. Tam bir teşbihde benzetme unsuru denen dört unsur vardır: Benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatı. Teşbih, yardımcı unsurlardan birinin ya da ikisinin kullanılmamasına göre dört türlüdür.

1.15.1. Teşbih-i mufassal (Ayrıntılı benzetme): Dört unsuru da bulunan teşbihdir.

Ulşıp eren börleyü (DLT: 52b, BA: I.188)
“Erkekler kurtlar gibi hep birlikte uluyorlar.” (TT: I.s.8/21)

Arjulayu er awar (DLT: 309b, BA: III.401)
“(O) çakallar gibi insanı kuşatır; çember içine alır.” (TT: 45/8)

Sagrak tolu közleyü (DLT: 32a, BA: I.100)
“(Şarap) kasesi de göz gibi dolmuş” (TT: 74/6))

Kuşlar kipi uçtımız (DLT: 122a, BA: I.483)
“(Yırtıcı) kuşlar gibi uçuşarak (üzerlerine çullandık).” (TT: 26/8)

Kelginleyü aktımız (DLT: 87a, BA: I.343)
“Seller gibi akın ettik” (TT: 26/17)

Arslanlayu kükrelim (DLT: 168b, BA: II.137)
“Arslanlar gibi kükreyelim” (TT: 36/15)

Süsi otun oruldı (DLT: 53b, BA: 194)
“Düşman askeri ekin (biçilir) gibi biçildi.” (TT: 42/35)

Korum kipi idisin kodı yuwar (DLT: 236a, BA: III.61)
“Taşları yuvarlar gibi sahiplerini aşağıya yuvarlar.” (TT: 142/8)

1.15.2. Teşbîh-i Mücmel (Kısaltılmış benzetme): Benzetme yönü söylenmeyen teşbîhtir.

Iwrık başı kazlayu (DLT: 32a, BA: I.100)
“İbriğin başı kaz (boynu) gibi (dikilmiş).” (TT: 74/5)

1.15.3. Teşbîh-i Müekked (Pekiştirilmiş teşbîh): Teşbîh edatı söylenmeyen teşbîhe denir.

Akturur közüm yulak (DLT: 59b, BA: 1.122)
“Gözlerim pınar (gibi yaş) akıtıyor.” (TT: 94/7-8)

Üdig otı tutunup
Öpke yürek kagrulur (DLT: 170a, BA: II.144)

“Aşk ateşi tutuşunca ciğer ve yürek kavrulur.” (TT: .94/3-4)

Mende bulnur sewing otu kadgu atar (DLT: 304a, BA: III. 374)
“Kayguyu ve kederi gideren sevincin ilacı bende bulunur” (TT: 118/1)

Erdi oza erenler erdem begi bilig tag
Aydı üküş öğütler könglüm bolur angar sag (DLT: 29a, BA: I.88)
“Eski zamanlarda (her biri) bir erdem beyi ve bilgi dağı (olan) insanlar vardı; (bunlar) pekçok öğüt verdiler. (Onları andıkça) gönlüm ferahlıyor.” (TT: 146/1-2)

1.15.4. Teşbîh-i Belig : Teşbîhin iki asıl unsuru (benzeyen ve kendisine benzetilen) ile yapılan teşbîhtir.

Ardı seni kız bodı anı(n)g tal (DLT: 104b, BA: I.412)
“(Güzel) cariye seni aldattı, onun vücudu fidan (gibi ince ve uzun.)” (TT: 92/1)

Emlelür közüm anı(n)g tözınga (DLT: 75b, BA: I.296)
“(Ayağının) tozu (da yaralı) gözlerime merhem oluyor.” (TT: 92/1-2)

Özüm meni(n)g budursın (DLT: 128b, BA: I.513)

“Benim gönlüm (bir) bildircm (olmuş).” (TT: 94/1)

Karşı körüp sagdıç anı uçmak atar (DLT: 304a, BA: III. 374)

“(Benim yaptırdığım) köşk(ü) gören dost (onun güzelliği karşısında) ona 'Cennet' adını verir.” (TT: 118/2)

1.16. Teşhis ve İntak: Teşhis, insan dışındaki canlı ve cansız varlıkları insan kişiliğinde göstermektir. İntak ise, kişilik verilen varlıkları konuşurma sanatıdır. Bazı şiirlerde yalnızca teşhis sanatı bulunurken bazılarında her iki sanat birlikte kullanılmıştır.

Bulnar mini öles köz

Kara mengiz kızıl yüz

Andın tamar tükel tuz

Bulnap yana ol kaçar (DLT: 21b, BA: I.60)

“(O) baygın göz(ler) beni avlıyor, (ve üzerinde) kara benler (bulunan o) pembe yüz (beni tutsak ediyor). Bütün güzellik(ler) ondan damlıyor (sanki); (beni) tutsak ediyor, sonra da kaçıp gidiyor!” (TT: 78/1-4)

Tamga suwı taşra çıkıp tağıg öter

Artuçları tegre ünüp tizgin yeter (DLT107b, BA: I.424)

“Irmak suları (yataklarından) taşarak dağların (bile üstünden) aşar; çevrelerinde yetişen ardıç ağaçları (taşkınlık etmesinler diye âdeta onları) dizginler.” (TT: 118/7-8)

Kış yaygaru süwleyür

Er at menin tawrayur

İgler yeme sewriyür

Et yin takı bekrişür (DLT: 283b, BA: III.278)

“Kış yaza fıstıldıyor: 'İnsanlar ve atlar benimle güçlenir ve sertleşir; hastalıklar da azalır.(İnsanların) vücutları ve etleri de sağlamlaşır'.” (TT: 104/5-6)

Ödleğ yarag küzetti

Oğrı tuzak uzattı

Begler begin azıttı (DLT: 192a, BA: II.234)

“Felek onun canını almak için) fırsat gözetti (ve) gizli tuzak kurdu. (Felek) beylerbeyini (böylece) yanılttı (ve tuzağa düşürdü).” (TT: I.s.8/5-7)

Öğreyüki mundag ok

Munda adın tıldag ok

Atsa ajun ugrap ok

Taglar başı kertilür (DLT: 45b, BA: I.160)

“(Feleğin) âdeti böyledir işte! Bundan başka(sı) da bahanedir zaten. (Felek bir kere niyet edip (de) ok atarsa dağların başı (bile) kertilir!” (TT: 8/13-16)

Ajun anı yançıldı
Erdem eti tınçıldı (DLT: 289a, BA: III.303)
“*Dünya onları ezip çiğnedi ve hırpaladı. Edep ve erdemin etleri bozuldu.*”
(TT: 10/38-39)

Bastı ölüm agtaru (DLT: 153b, BA: II.74)
“*Ölüüm (onu yere yıkarak) bastırdı (ve yendi).*” (TT: 14/4)

Yumşar katıg ödi
Könglüm sanga yügrük (DLT: 34b, BA: I.110)
“*Sarp ve yalçın dağlar, dereler yumuşadı (ve bana yol verdiler); (çünkü) gönlüm sana (bir an önce varmak için) yürük (olmuştu)!*” (TT: 86/7-8)

Yelwin tutar közkiye (DLT: 301a, BA: III.359)
“*(Ey) insanı büyüleyip tutsak eden (güzel) gözler.*” (TT: 88/3)

Tuman turup tuşnadı (DLT: 62b, BA: I.235)
“*Bulutlar karşı karşıya gelip harekete geçtiler.*” (TT: 98/10)

Kutlug yâyıg tepsedi
Karlap ajun yapsadı (DLT: 117a, BA: I.463)
“*Kış mübarek yaza haset etti. Kar yağdırdı ve (bütünü) dünyayı karla örtmek istedi.*” (TT: 100/58-59)

Yây kış bile karıştı
Erdem yâsın kurıştı
Çerig tutup küreşti
Oktagalı utruşur (DLT: 159a, BA: II.97)
“*Yaz kış ile karşılaştı (ve karşılıklı) hüner yaylarını kurdular. Saf bağlayıp savaştılar ve birbirlerine ok atmak için karşı karşıya durdular.*” (TT: 104/13-16)

Ol kar kamug kışın iner
Aşlık tarıg anın ünér
Yawlak yağı mende tınar
Sen kelipen (ol) tepreşür (DLT: 185a, BA: II.204)

“*0 karlar ve yağmurlar hep kışın yağar; her türlü hububat ve yiyecek (bu yağmur ve kar sayesinde) biter. Yavuz düşman (bile yalnız) benim zamanımda sessiz ve sakin bir hale gelir ve savaşmaz.*”² (TT: 107/1-4)

1.17. Tezat: Anlamca birbirine zıt olan fikir ve kavramların bir arada kullanılmasıdır.

Yunçıg yawuz towradı (DLT: 231b, BA: III.41)
“*Sefil ve kötü olanlar güçlenip kuvvetlendi.*” (TT: 10/30)

² Bu dörtlüğün Talat Tekin'deki çevirisinde son mısraya anlam verilmediği anlaşılmaktadır. Besim Atalay'da ise tam olup, şu şekildedir: “bütün kar kışın iner, yemeklik buğday onunla biter, yavuz düşman bende dinlenir, sen gelince tepreşir.”

Kizlep tutar sewüglüg **adriş** küni belgürer (DLT: 177a, BA: II.172)
“*Sevgili (sevgisini ne kadar) saklayıp gizlese de (bu sevgi) ayrılış günü ortaya çıkar.*” (TT: 92/1)

1.18. Aliterasyon: Benzer seslerin ahenk sağlamak için kullanılması sanatıdır. Mısra başı kafiyeleri ve iç kafiyeler de aliterasyondur.

Asonansları ayrı olarak değerlendirenler varsa da biz asonansları aliterasyonlara dahil ettik. Çünkü aliterasyon ses tekrarına dayanan bir sanattır. Asonans da ünlülerin tekrarına dayandığına göre aliterasyon sayılmalıdır. Örnekleri, seslerin alfabetik sırasına göre şöyledir:

1.18.1. Ünsüzlerden Oluşanlar :

1.18.1.1. Mısra İçindeki Örnekler:

Boyda ulug bilge bolup bilging ula (b,g,l) (DLT: 19a, BA: I.51, TT: 132/2)

Balçık balıg yugrulur (b, g, l) (DLT: 65A, BA: I.248, TT: 104/17)

Bağım başın kartadım (b) (DLT: 70a, BA: I.272, TT: 78/10)

Bulun bolup başı tıgdı (b, l) (DLT: 78a, BA: I.307, TT: 22/28)

Emdi udın odgarur (d) (DLT: 18a, BAI.46, TT: 82/12)

Biligni yüger men

Köngülni tüger men (g) (DLT194a, BA: II.243, TT: 158/2-3)

Oglum ögüt algıl biligsizlik kiter (g, l) (DLT: 111a, BA: I.440TT: 134/1)

Algıl ögüt mendin ogul erdem tile (g, l) (DLT: 19a, BA: I.51, TT: 132/1)

Yawlak yağıg katargan (g, y) (DLT: 153b, BA: II.74, TT: 14/2)

Aksa anıng akını kandı meni(n)g kanıg (k, n)

(DLT: 95a, BA: I.376, TT: 125/4)

Aktı akın munduzı (k, n) (DLT: 30a, BA: I.96, TT: 110/2)

Kurt kuş kamug tirildi (k)(DLT: 223b, BA: III.5, TT: 110/13)

Kırkın takı koluştı (k) (DLT: 162a, BA: II.110, TT: 62/6)

Kaçsa kalı kurtılır (k) (DLT: 192a, BA: II. 234, TT: 8/8)

Kölüm komı kopsa kalı tamıg iter(k) (DLT: 252a, BA: III.137TT: 118/5)

Kırka kodtı ol karın (k) (DLT: 231a, BA: III.39, TT: 98/15)

Kaklar kamug kölerdi (k)(DLT: 50a, BA: I.179, TT: 98/21)

Kalwa körü kaşgalakı suwka batar (k) (DLT: 132a, BA: I.528, TT: 71/2)

Kaz takı kordayımı (k) (DLT: 178a, BA: II.177, TT: 62/12)

Kulun kapup ketiştı (k) (DLT: 157b, BA: II.90, TT: 62/3)

Boyda ulug bilge bolup bilging ula (b, g, l)(DLT: 19a, BA: I.51, TT: 132/2)

- Kengil amul oynalım** (1, m) (DLT: 250b, BA: III.131, TT: 74/12)
- Elkin bolup ol keçer** (1) (DLT: 240a, BA: III.84, TT: 78/16)
- Emdi munı alıng**
- Emgek meni(n)g biling** (m, n) (DLT: 304a, BA: III.372, TT: 122/2-3)
- Emdi tişim kamaşdı** (m, ş) (DLT: 162a, BA: II.110, TT: 62/7)
- Basmıl çomul tirkeşür** (m, l) (DLT: 116a, BA: I.459, TT: 32/20)
- Yınka yana kirgüsüz** (n, y) (DLT: 223b, BA: III.5, TT: 110/16)
- Çagrı alup arkun münüp arkar yeter** (r) (DLT: 106b, BA: I.421, TT: 71/1)
- Ugrar tüngür bargalı** (g, r) (DLT: 304a, BA: III.372, TT: 122/4)
- Ograk eri tıgrak** (g, k, r) (DLT: 118a, BA: L 468, TT: 122/1)
- Bir bir geri yörgeşip** (r) (DLT: 100a, BA: I.395, TT: 100/42)
- Eren arıg örpeşür** (r) (DLT: 61b, BA: I.230, TT: 42/45)
- Emdi çerig çergeşür** (r, ç) (DLT: 116b, BA: I.442, TT: 32/12)
- Saçlıp suwı engreşür** (s) (DLT: 67a, BA: I.257-258, TT: 114/4)
- Senden kaçar sundılaç** (s, n, ç) (DLT: 132b, BA: I.529, TT: 104/25)
- Basmıl süsi komıttı** (s) (DLT: 211a, BA: IL312, TT: 56/1)
- Sensiz özüm özeldi** (s, z) (DLT: 250b, BA: 331, TT: 74/11)
- Sızgurgalır üdigler essiz yüzi burkurar**(s, z, r) (DLT180a, BA: II.188, TT: 92/2)
- Yay kış bile karışdı** (ş) (DLT: 159a, BA: /II. 97, TT: 104/13)
- Kuçşup takı kawuştum** (ş) (DLT: 264a, BA: III.188, TT: 62/26)
- Koldaş bile yaraşgıl karşıp adın üdürme** (ş) (DLT: 225a, BA: III.11, TT: 134/3)
- Tutçı yagar bulıtı altun tamar arıg(t)** (DLT: 95a, BA: I.376, TT: 125/3)
- Tamga suwı taşra çıkıp tagıg öter**
- Artuçları tegre ünüp tizgin yeter** (r, t) (DLT: 107b, BA: I.424, TT: 118/7-8)
- Tutuşkalı yakıştı** (k, ş, t) (DLT: 48a, BA: I.170, TT: 104/3)
- Tügsin tügün tügüldi** (g, t) (DLT: 204b, BA: II.285, TT: 100/35)
- Tuman turup tuşnadı(t)** (DLT: 62b, BA: I.235/XLI.s.98/10)
- Tilki tonguz taşlatu** (t) (DLT: 218a, BA: II.343, TT: 74/6-7)
- Tuman törüp tolı yagdı** (t) (DLT: 41b, BA: I.139, TT: 67/8)
- Andın tamar tükel tuz** (t) (DLT: 21b, BA: I.60, TT: 78/2)
- Tükel yagı tozı togdı** (t) (DLT: 115a, BA: I.455, TT: 50/4)
- Yuwga suwın suwalma** (w) (DLT: 239b, BA: III.80, TT: 62/23)
- Yazlıp yana yörgeşür** (y) (DLT: 204b, BA: II.285, TT: 100/35)
- Yipgin yaşıl yüzkeşip** (y) (DLT: 100a, BA: I.395, TT: 100/42)
- Kaynap yana yumşalım** (y) (DLT: 111a, BA: I.441, TT: 36/II)
- Yuwga yagı uwulsun** (g, w, y) (DLT: 133b, BA: II.5, TT: 36/4)
- Yırtıp yaka orlayu** (y) (DLT: 52b, BA: I.188, TT: 8/22)

Yagmur yagıp saçıldı (g, y) (DLT: 165a, BA: II.122, TT: 98/25)

Oğrı tuzak uzattı (t, z) (DLT: 192a, BA: II.234, TT: 8/6)

Mengzi yüzi sargarup (z) (DLT: 122, BA: I.486, TT: 8/1)

1.18.1.2. Mısra Başındaki Örnekler:

(Biz) tang ata yortalım

Budraç kanın irtelim

Basmıl begin örtelim (DLT: 300b, BA: III.355, TT: 36/5-7)

Basmıl süsi komıttı

Barça kelip yumıttı (DLT: 211a, BA: II.312, TT: 56/1-2)

Keldi esin esneyü

Kadka tükel osnayu

Kirdi bodun kasnayu

Kara bulıt kükreşür (DLT: 189a, BA: II.223, TT: 98/1-4)

Kuydı bulıt yagmurın

Kerip tutar ak torın

Kırka kodtı ol karın (DLT: 231a, BA: III.39, TT: 98/13-15)

Kökşin bulıt örüşdi

Kayguk bolup ügrişür (DLT: 52a, BA: I.186, TT: 98/19-20)

Kiçe turup yorır erdim

Kara kızıl böri kördüm

Katıg yâni kura kördüm

Kaya körüp baku agdı (DLT: 271a, BA: III.219, TT: 69/1-4)

Korday kugu anda uçup yumgın öter

Kuzgun yangan sayrap anın üni büter (DLT: 276a, BA: III.240, TT: 118/3-4)

Kıkırıp atıg kemşelim

Kalkan süngün çomşalım

Kaynap yana yumşalım

Katğı yağı yuwılsun (DLT: 111a, BA: I.441, TT: 36/9-12)

Kölüm komı kopsâ kalı tâmıg iter

Körse anı bilge kişi sözke büter (DLT: 252a, BA: III.137, TT: 118/5-6)

Kelse kalı yarlıg bolup yunçıg üme

Keldür anuk bolmış aşıg tutma uma (DLT: 30a, BA: I.93, TT: 138/1-2)

Korkma angar utru turup tegre yöre

Kopsa anı(n)g alpagutın andan yar-a (DLT: 314a, BA: III.422, TT: 138/3-4)

Kut(ıg) kuwıg birse idim kulinga

Künde işi yügsepen yok(k)ar agar (DLT: 81a, BA: I.320, TT: 142/1-2)

Mungar tegir ulugluk

Munda naru keslinür (DLT: 89a, BA: I.352, TT: 127/3-4)

Sıkırıp üni yurlayu

Sıgtap közi örtülür (DLT: 52a, BA: I.188, TT: 8/23-24)

Sedremiş ulgun koyak

Sermemiş süttän kayak (DLT: 259b, BA: III.167, TT: 122/1-2)

Tawarın yöler men
Tilekni bular men (DLT: 241b, BA: III.89, TT: 158/10-11)
Turgan ulug ıslaka
Tirgi urup aşlaka
Tumlug kadir kışlaka (DLT: 147b, BA: II.53, TT: 14/13-15)
Todgurmadı itimni
Torgurgalır atımni (DLT: 178a, BA: II.177, TT: 62/9-10)
Togdı yaruk yulduzı
Tingla sözüm külgüsüz (DLT: 30b, BA: I.96, TT: 110/3-4)

1.18.2. Ünlülerden Oluşan Aliterasyonlar:

1.18.2.1. Mısra İçindeki Örnekler:

- (a)
Aksâ anıng akını kandı meni(n)g kanıg (DLT: 95a, BA: I.376, TT: 125/4)
Bağrım başın kartadım (DLT: 70a, BA: I.272, TT: 78/10)
Ayık ayıp kaymangız (DLT: 145a, BA: II.45, TT: 78/6)
Kadaşları tapaladı (DLT: 294a, BA: III.327, TT: 22/31)
Alp-lar arıg alkışur (DLT: 63a, BA: I.237, TT: 42/41)
Atsa ajun ugrap ok (DLT: 45b, BA: I.160, TT: 8/15)
Ajun anı yançıdı (DLT: 284a, BA: III.303, TT: 10/38)
Başın yandru yangıladı
Aning alpin kıra bogdı (DLT: 310b, BA: III.406, TT: 20/14-16)
Karar kar (tag tapa)
Kaçtı angar Alp Aya (DLT: 268b, BA: III.208, TT: 56/2-3)
(e)
Erdem eti tınçıdı (DLT: 289a, BA: III.303, TT: 10/39)
Eren essin eşittüm (DLT: 57a, BA: I.210, TT: 56/3)
Sen kelipen (ol) tepreşür (DLT: 185a, BA: II.204, TT: 106./4)
(ö)
Ödleğ öçin aldı mu (DLT: 17a, BA: I.41, TT: 8/3)
(u)
Ufut bolup büketurdı (DLT: 274a, BA: III.230, TT: 22/39)
Uguş konum okuştı (DLT: 160b, BA: II.103, TT: 42/38)
Kulbak udu yuwulma
Yuwga suwun suwalma (DLT: 239b, BA: III.80, TT: 62/22-23)
Ogri tuzak uzattı (DLT: 192a, BA: II.234, TT: 8/6)
(ü)
Attın tüşüp yügrelim (DLT: 168b, BA: II.137, TT: 36/14-15)

1.18.2.2. Mısra Başındaki Örnekler :

Alımlıg körü armadı
Adaşlıg üze turmadı (DLT: 43a, BA: I.148, TT: 53/2-3)
Awlap meni koymangız
Ayık ayıp kaymangız
Akar közüm uş tengiz (DLT: 145a, BA: II.45, TT: 78/5-8)
Ay kopup ewlenüp
Ak bulıt örlenüp (DLT: 67a, BA: I.257, TT: 114/1-2)
Attın tüşüp yügrelim

Arslanlayu kükrelim (DLT: 168b, BA: II.137, TT: 36/14-15)
Emdi munı alıng
Emgek meni(n)g biling (DLT: 304a, BA: III.372, TT: 122/2-3)
Ufut bolup büke turdı
Udu kamma tepen tıgdı (DLT: 274a, BA: III.230, TT: 22/39-40)
Usıtgan kuyaş kapsadı
Umunçlug adaş tepsedi (DLT: 44b, BA: I.15, TT: 53/5-6)

Sonuç

Divan'da geçen şiirlerde en çok cinas ve aliterasyon sanatına rastlanır. Bu iki sanat Türk Edebiyatının her döneminde sık kullanılmıştır. Divandaki şiirlerde cinas sanatının bütün türleri görülür.

Divan'daki şiirlerde aliterasyon bir ahenk unsuru olarak hem ünsüzlerle hem de ünlülerle yapılmıştır. Gerek mısra içinde, gerekse mısra başında en çok “k” ünsüzü ve “a” ünlüsü ile aliterasyon yapılmıştır.

Divan'da teşbîh, istiare, istifham ve kinâyenin de sık kullanıldığı görülür.

Klasik dönem şiirinde sık kullanılan iştikak, mübalağa ve tarsi' sanatları, Divan'daki şiirlerde, diğer sanatlara göre daha az kullanılmıştır.

Türkçenin bu ilk İslamî dönem şiirlerinde edebî sanatları kullanılma eğilimi başlamıştır.

Kaynaklar:

- Atalay, Besim (1985-1986), *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi I, II, III*, TDK yayınları, Ankara.
Büyük Türk Klasikleri (1985), Cilt 1, Ötüken-Söğüt yayınları, İstanbul.
Caferoğlu, Ahmet (1984), *Türk Dili Tarihi, 1-2*, (3. baskı), Enderun yayınevi, İstanbul.
Dilçin, Cem (1983), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK yayınları, Ankara.
Kaşgarlı Mahmut (1990), *Divanü Lügat-it-Türk* (Tıpkıbasım), Kültür Bakanlığı yayınları, İstanbul.
Köprülü, M. Fuat (1980), *Türk Edebiyatı Tarihi*, (2.baskı), Ötüken yayınevi, İstanbul.
Mesut Bin Ahmet (1991), *Süheyl ü Nevbahar* (İnceleme-Metin-Sözlük) (Hazırlayan: Cem Dilçin), Atatürk Kültür Merkezi yayını, Ankara.
Pala, İskender (1989), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, C. I-II*, Akçağ yayınları, Ankara.
Tekin, Talat (1984), *XI. Yüzyıl Türk Şiiri (Divanü Lügati't-Türk'teki Manzum Parçalar)*, TDK yayınları, Ankara.
Tekin, Talat (1986), *Karahanlı Dönemi Türk Siiri*, Türk Dili (Türk Şiiri Özel Sayısı-I, Eski Türk Şiiri), 409, TDK yayınları, Ankara, s.81-157.
Üzgör, Tahir (1983), *Edebiyat Bilgileri*, Veli yayınları, İstanbul.

Kısaltmalar

- BA: Atalay, Besim (1985-1986).
DLT: Kaşgarlı Mahmut (1990).
TT: Tekin, Talat (1984).